

Макарович В.К., Бідзіля І.І.

ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ ЯК КВІНТЕСЕНЦІЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті проведено аналіз різних підходів до оцінки сутності, характеру і змісту поняття продуктивності праці. Розкрито подвійну сутність продуктивності праці: як характеристики її продуктивності і ефективності використання і розуміння обліку цієї двоїстості в економічних оцінках, розрахунках, прогнозах. Окреслено погляди науковців щодо впливу факторів на продуктивність праці. Виокремлено продуктивність праці як основу ефективності трудової діяльності, тобто сукупність індивідуальної продуктивності праці і продуктивності організаційно-технічних засобів.

Ключові слова: праця, продуктивність, продуктивність праці, продукція, виробіток, трудомісткість, зростання продуктивності праці, результативність праці, конкурентоспроможність.

ВСТУП

Постановка проблеми.

Підвищення ефективності використання трудових ресурсів сприяє збільшенню обсягу випуску і реалізації продукції, зниженню собівартості продукції та її ціни, підвищенню конкурентоспроможності продукції на ринку, збільшенню прибутків і відрахувань у бюджет та фонди, зміцненню фінансового стану підприємства, забезпечує формування іміджу підприємства, дозволяє виявити основні фактори впливу на продуктивність праці. Зростання продуктивності праці забезпечує конкурентні переваги країни, її сталий економічний розвиток в умовах всеохоплюючої глобалізації. Актуальним постає визначення сутності продуктивності праці в сучасних умовах соціально-економічного розвитку як основи трудової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання праці, а відповідно і її продуктивності активно досліджувалося багатьма науковцями. Вагомий внесок у дослідження категорії "продуктивність праці" зробили такі вчені-економісти: Ю.В. Буц [1], В.А. Гавриленко [2], О.А. Грішнова [3], Р.Н. Масалаб [6], Т.І. Олійник [9], Д.С. Сінк [12], Р.В. Янковий [14] та ін.

Не применшуючи результати проведених досліджень та їх значення для розвитку науки, варто відмітити, що сучасні умови господарювання вимагають перегляду підходів до сутності продуктивності праці та її ролі в трудовій діяльності. Подальшого дослідження потребують питання регулювання взаємозв'язку між продуктивністю праці та заробітною платою; вивчення факторів, які впливають на продуктивність праці тощо. Необхідність вирішення вказаних проблемних питань зумовлює актуальність дослідження.

Формулювання цілей статті.

Метою дослідження є систематизація та узагальнення поглядів вітчизняних і зарубіжних науковців щодо питання трактування сутності продуктивності праці як квінтесенції ефективності трудової діяльності.

Виходячи з поставленої мети, необхідно вирішити наступні завдання: визначити думки науковців, які займалися дослідженням продуктивності праці, проаналізувати їх погляди на це питання, визначити обґрунтованість їх тверджень і актуальність у сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Головною продуктивною силою суспільства є працююча людина. Праця була і залишається головним джерелом матеріального і духовного достатку, головною умовою життя і розвитку суспільства. Вся трудова діяльність людей здійснюється за участю трьох елементів: робочої сили, знарядь і предметів праці. Основна роль серед них належить робочій силі, яка використовує знаряддя і предмети праці. Засоби виробництва функціонують тільки у процесі праці. Готовий виріб або ж послуга є результатом процесу праці за певного рівня її продуктивності.

Перші теорії продуктивності факторів виробництва були сформульовані французькими вченими Б. Сей і Ф. Бастіа. Наприкінці 19 століття з'явилася теорія граничної продуктивності, основні принципи якої були розроблені американцем Д. Б. Кларком. Це значно доповнило раніше існуючі положення, згідно з якими продуктивність має усі фактори виробництва й від їхнього ефективного використання залежить економічний ріст. Подальший розвиток зазначеного напрямку теорії продуктивності відбито в роботах Д. Кендрика, Р. Солоу та ін. [1, с.18].

© Макарович Вікторія Костянтинівна, ст. викладач кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, тел. +380505199489, e-mail. viktoria.zts@gmail.com

Бідзіля Іван Іванович, студент 4 курсу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, тел. +380680826468, e-mail: ivanbidzilia@yandex.ru

На підставі аналізу літературних джерел нами узагальнено підходи до трактування сутності категорії "продуктивність праці" в табл. 1.

Аналіз відомих з літератури підходів дозволяє з'ясувати, що серед вчених продовжується дискусія навколо тлумачення сутності «продуктивність праці», що зумовлює відмінності в методологічних підходах до вимірювання останньої.

О.А. Грішнова визначає продуктивність праці як «узагальнюючий показник використання робочої сили, що, як і всі показники ефективності, характеризує співвідношення результатів та витрат, в даному випадку – результатів праці та її витрат» [3, с. 361].

Таблиця 1. Підходи до сутності категорії «продуктивність праці» у наукових дослідженнях

<i>Автор</i>	<i>Визначення</i>
О.А. Грішнова [3, с.361]	Продуктивність праці - це показник, що характеризує співвідношення результатів праці та її витрат
Е.П. Качан [5, с. 636].	Продуктивність праці - це ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукції
Р.Н. Масалаб [6, с.6]	Продуктивність праці - це локальний показник, який визначає, наскільки ефективно використовується робоча сила
МОП [7]	Продуктивність праці - це показник, який відображає ступінь ефективності використання праці
С.В. Мочерний [8, с.118]	Продуктивність праці - це ефективність виробничої діяльності людей у процесі створення матеріальних благ і послуг
Д.С. Сінк [12, с.29]	Продуктивність праці - це відношення кількості продукції, виробленої системою за даний період часу, до кількості ресурсів, спожитих для створення продукції за той же період часу
П.Е. Шлендер, Ю.П. Кокін [13, с.203]	Продуктивність праці – це продуктивність трудової діяльності, співвідношення виміряного тим або іншим способом кількості продукції, виробленої системою (підприємством, фірмою, галуззю і тому подібне), і витратами ресурсів праці, що знадобилися для цього, виміряними в людино-годинах, людино-днях, середньорічній чисельності. Продуктивність праці – це ефективність її використання, співвідношення економічного результату діяльності системи (виручка від реалізації продукції, робіт, послуг; дохід, прибуток) і витрат, пов'язаних із залученням і використанням ресурсів праці (передусім витрат на заробітну плату, соціальні виплати, підбір і підготовку кадрів, охорону праці і ін.)
Р.В. Янковий [14, с.23-26].	Продуктивність праці - це ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукції

С.В. Мочерний трактує продуктивність праці як «ефективність виробничої діяльності людей у процесі створення матеріальних благ і послуг» [8, с. 118].

Близькі уявлення спостерігаються у багатьох інших наукових джерелах, де продуктивність праці розглядається як показник, що характеризує ефективність використання визначального ресурсу виробництва – праці.

Проте зовсім інші уявлення про зміст категорії «продуктивність праці» висловлює західний вчений Д.С. Сінк. Замість поняття «ефективність» він застосовує поняття «результативність» (стосовно організаційної системи – підприємства). В західній теорії продуктивності система показників продуктивності будується на теорії факторів виробництва. Такий підхід спрямований на те, щоб знайти оптимальне поєднання наявних чинників виробництва і витрат на їх залучення у виробничий процес з метою досягнення максимального результату. Д.С. Сінк вважає, що продуктивність – «це відношення кількості продукції, виробленої даною системою за даний період часу, до кількості

ресурсів, спожитих для створення цієї продукції за той же період часу» [12, с. 29]. Таким чином, разом з продуктивністю праці можна говорити про продуктивність матеріалів, енергії, запасів, устаткування, а також про загальну продуктивність, що характеризує ефективність використання усіх залучених у виробництво ресурсів. Через це, розраховуючи показник продуктивності праці як один з показників, що характеризують результативність виробництва, слід мати на увазі, що не лише праця є джерелом виробленої продукції, що враховується.

Р.В. Янковий з'ясовує економічний зміст продуктивності праці, він зазначає, що праця, яка витрачається на виробництво тієї чи іншої продукції, складається з: живої праці, яка витрачається в даний момент безпосередньо в процесі виробництва даної продукції; минулої праці, уречевленої у раніше створеній продукції, яка використовується тією чи іншою мірою для виробництва нової продукції (сировина, матеріали, енергія – повністю: машини, споруди – частково) [14, с.23-26].

Р.В. Янковий також розрізняє поняття індивідуальної (живої праці) й суспільної (живої та

уречевленої) праці. Продуктивність праці він тісно пов'язує з її інтенсивністю. Остання характеризує ступінь напруженої праці за одиницю часу і вимірюється кількістю витраченої енергії людини. Чим вищий рівень інтенсивності праці, тим вища її продуктивність [14, с.23-26].

Виходячи з наведених неоднозначних підходів, можна дійти висновку, що продуктивність праці є досить суперечливою та дискусійною категорією.

Економісти Н.Е. Шлендер і Ю.П. Кокін трактують поняття і зміст продуктивності праці трохи інакше. Вони вважають, що доцільно виділити два аспекти розуміння суті продуктивності праці [13, с.210].

Перший аспект характеризує її як продуктивність трудової діяльності, тобто співвідношення вимірної тим або іншим способом кількості продукції, виробленої системою (підприємством, фірмою, галуззю і тому подібне), і витратами ресурсів праці, що знадобилися для цього, вимірними в людино-годинах, людино-днях, середньорічній чисельності.

Другий аспект визначає сутність продуктивності праці як ефективність її використання, тобто співвідношення економічного результату діяльності системи (виручка від реалізації продукції, робіт, послуг; дохід; прибуток) і витрат, пов'язаних із залученням і використанням ресурсів праці (передусім витрат на заробітну плату, соціальні виплати, підбір і підготовку кадрів, охорону праці та ін.).

У цьому розумінні ріст продуктивності праці є фактором збільшення фінансового результату діяльності, зниження собівартості і підвищення рентабельності, інакше кажучи, фактором росту маси і норми прибутку, конкурентоспроможності підприємства.

Окремі учені відмічають, що в умовах сучасної ринкової економіки продуктивність праці вже недостатньо розглядати в якості здатності робити максимальний обсяг продукції за одиницю часу [12, с.102]. Істотно важливішою може бути здатність швидше за конкурентів виробити якіснішу або принципово новішу продукцію (показниками продуктивності праці в цих умовах зможуть стати такі, як кількість нових товарів, вироблених за одиницю часу; час, що витрачається на просування нового товару на ринок).

У той же час і цей підхід до розуміння суті продуктивності не може бути абсолютизований, бо задовольняє критерій економічної ефективності виключно з позиції роботодавця, для якого витрати на працю є елементом загальних витрат. Низький рівень, зниження цих витрат (тобто і ріст ефективності використання ресурсу праці) може бути обумовлений низькими ставками заробітної плати.

Таким чином, ми доходимо висновку про подвійну сутність продуктивності праці: як характеристики її продуктивності і ефективності її використання і необхідності розуміння обліку цієї двоїстості в економічних оцінках, розрахунках, прогнозах.

При оцінці праці повинна використовуватися сукупна продуктивність праці - це сукупність індивідуальної продуктивності праці і продуктивності організаційно-технічних засобів. Крім того, при визначенні подвійної природи продуктивності праці в практиці управління компаніями слід враховувати і рівень ефективності управління, оскільки інтелектуальна трудова діяльність управлінського персоналу стала продуктивною силою, що грає нині дуже значну роль.

Вивчення сутності продуктивності праці буде недостатньо висвітленим без розгляду факторів, які впливають на її рівень.

Продуктивність праці є динамічним показником, тобто постійно змінюється під дією різної кількості чинників. Уся сукупність факторів по-різному впливає на зміну рівня та динаміки показника продуктивності праці, крім того, впливають різноманітні об'єктивні та суб'єктивні причини.

Проаналізувавши погляди науковців на класифікацію факторів впливу на продуктивність праці, виокремимо найбільш поширені групи чинників:

- матеріально-технічні, які залежать від рівня удосконалення засобів праці, тобто характеризують рівень розвитку та ступінь використання засобів виробництва, передусім знарядь праці;

- соціально-економічні, які залежать від рівня удосконалення робочої сили, тобто характеризують кваліфікацію робочої сили, умови праці, ставлення працівників до праці;

- організаційно-економічні, які залежать від удосконалення поєднання засобів праці і робочої сили, тобто характеризують рівень організації праці, організації виробництва та управління виробництвом.

До матеріально-технічних належить: технічний рівень виробництва, автоматизація та комп'ютеризація, впровадження прогресивних технологій виробництва, модернізація обладнання, перехід на нові види сировини, матеріалів, підвищення якості продукції, виготовлення нової продукції тощо.

До соціально-економічних факторів зростання продуктивності праці відносять: підвищення освітнього рівня кваліфікації працівників, розвиток самоуправління трудовим колективом, соціально-психологічний клімат тощо.

До організаційно-економічних: удосконалення форм організації праці та виробництва, вдосконалення структури апарату управління, підвищення якості планування, удосконалення системи управління виробничим процесом, впровадження автоматизованих систем управління тощо.

Проте практично кожен науковець виділяє свою класифікацію, яка так чи інакше відрізняється від інших.

Узагальнення поглядів науковців щодо класифікації впливу факторів на продуктивність праці наведено в табл. 2.

З даних таблиці випливає, що всі з представлених дослідників включають до факторів

продуктивності праці такі показники, як: матеріально-технічні, організаційні та соціально-економічні. Однак, крім вище перерахованих, кожен з науковців додає декілька інших показників. Так, О.О. Петрашак і А. Ревенко додають ще один фактор – інноваційний. В.А. Гавриленко і Н.В. Кравчук включають ще один – природні умови. Р.В. Янковий, крім трьох основних, додає: внутрішньовиробничі, галузеві і міжгалузеві, регіональні, загальнодержавні. Ю.В. Буц наводить практично ідентичні фактори визначені Р.В. Янковим, тільки, крім регіональних, включає природні умови. Серед представлених науковців найширший перелік

факторів зазначений у М.Г. Акулова, який включає всі з вищеперелічених показників.

Аналізуючи фактори впливу на ефективність продуктивності праці, слід зазначити, що історично відбувається процес заміни безпосередньої натуральної праці на виконання виробничої функції в системі органів усієї організації. Факторами, що визначають загальний рівень продуктивності праці, є короткострокові (об'єктивні і суб'єктивні) і довгострокові (ціни на ресурси, якість основних засобів і так далі).

Таблиця 2. Погляди науковців щодо впливу факторів на продуктивність праці

Фактори	Автори					
	М.Г. Акулов [4]	А. Ревенко [11]	В.А. Гавриленко [2]	Р.В. Янковий [14]	Ю.В. Буц [1]	О.О. Петрашак [10]
Матеріально-технічні	+	+	+	+	+	+
Організаційні	+	+	+	+	+	+
Соціально-економічні	+	+	+	+	+	+
Внутрішньовиробничі	+			+	+	
Галузеві і міжгалузеві		+				
Регіональні		+				
Загальнодержавні		+				
Природні умови		+		-		
Інноваційні		+		-		+

Ріст продуктивності праці залежить як від рівня розвитку продуктивної сили праці, так і від міри її інтенсивності. Слід розрізняти поняття продуктивності праці і ефективності праці. Ефективність праці ширша, включає разом з економічним обґрунтуванням ще і психофізіологічне, і соціальне. Психофізіологічний аспект ефективності праці визначається дією трудового процесу на організм людини, для чого потрібні сприятливі умови роботи, а соціальний аспект припускає забезпечення можливості розвитку, самоудосконалення людини в процесі праці, розширення виробничого профілю, формування позитивного соціального клімату в трудових колективах, посилення соціально-політичної активності і вдосконалення усього способу життя.

Ефективною може бути визнана тільки така праця, яка разом з певною продуктивністю забезпечує нешкідливі, сприятливі санітарно-гігієнічні умови і безпеку; достатню змістовність праці і дотримання меж її розподілення; можливість всебічного розвитку розумових і фізичних сил і здібностей людини в процесі праці. Якщо перелічені вимоги не дотримуються, то неминуче знижуються і темпи росту продуктивності праці.

Таким чином, ефективність праці обумовлюється її продуктивністю в їх тісному взаємозв'язку, що необхідно постійно враховувати при визначенні факторів і резервів росту продуктивності праці.

ВИСНОВКИ

Вивчення закордонного й вітчизняного досвіду визначення сутності продуктивності праці показує, що вичерпної відповіді по зазначеній проблемі немає. Однак цілком можна відзначити, що показник продуктивності характеризує ефективність використання економічних ресурсів, є найкращим індикатором дослідження.

В остаточному підсумку ціль вимірювання продуктивності – це знаходження резервів підвищення її рівня, визначення факторів, що впливають на її зміну для вирішення задач управління й регулювання соціально-економічних процесів.

Ми доходимо висновку про подвійну суть продуктивності праці: як характеристики її продуктивності і ефективності її використання і про необхідність розуміння обліку цієї двоїстості в економічних оцінках, розрахунках, прогнозах.

Водночас слід розрізняти поняття продуктивності праці у ефективності праці. Ефективність праці ширша, включає разом з економічним обґрунтуванням ще і психофізіологічне, і соціальне.

При оцінці праці повинна використовуватися сукупна продуктивність праці - це сукупність індивідуальної продуктивності праці і продуктивності організаційно-технічних засобів. Крім того, при визначенні подвійної природи продуктивності праці у практиці управління компаніями слід враховувати і

рівень ефективності управління, оскільки інтелектуальна трудова діяльність управлінського персоналу стала продуктивною силою, що грає нині дуже значну роль.

Щодо факторів, які впливають на продуктивність праці, то до них можна віднести:

матеріально-технічні, організаційні, соціально-економічні, внутрішньовиробничі, галузеві і міжгалузеві, регіональні, загальнодержавні, природні умови, інноваційні та інші.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буц Ю.В., Ефективність праці на вугільних шахтах: монографія / Буц Ю.В., Герасимова І.Ю. – Донецьк: Нац. гірн. ун-т, 2007. – 156 с.
2. Гавриленко В.А. Фактори, які впливають на продуктивність праці робітників вугільних шахт Донбасу [Електронний ресурс] / В.А. Гавриленко, Н.В. Кравчук // Донецький державний технічний університет, 2001. – Режим доступу до журн.: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9489/1/68.pdf>
3. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносини: підручник / О.А. Грішнова. – К.: Знання, 2004. – 535 с.
4. Економіка праці і соціально трудові відносини : навч. посіб. / [М.Г. Акулов, А. В. Драбаніч, Т. В. Євась та ін.]. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 328 с.
5. Економіка праці та соціально-трудова відносини : навч. посіб. / [Є.П. Качан, О.П. Дяків, В.М. Островерхов та ін.]; за ред. Є.П. Качана. – К.: Знання, 2008. – 407 с.
6. Масалаб Р.Н. Використання показників продуктивності праці в управлінні господарською діяльністю підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / Р.Н. Масалаб. – Донецьк, 2003. – 20 с.
7. Міжнародна організація праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org.ua/Pages/default.aspx>
8. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / С.В. Мочерний. – К.: Видавничий центр "Академія", 2002. – 951с.
9. Олійник Т.І. Продуктивність праці та структурні зміни в сільському господарстві / Т.І. Олійник, І.О. Олійник // Економіка АПК. – 2008. – №4. – С. 122-127.
10. Петрашак О.О. Необхідність систематизації факторів росту продуктивності праці працівників [Електронний ресурс] / О.О. Петрашак // Економіка: інноваційна економіка: всеукраїнський науково-виробничий журнал. – Режим доступу: garevna.ucoz.com/metod-mat/factors_labor_productivity.pdf
11. Ревенко А. Продуктивність праці в сучасних умовах /А. Ревенко // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 2 – С. 32-37.
12. Сінк Д.С. Управління продуктивністю: планування, вимірювання та контроль і підвищення / Д.С. Сінк. - М.: Прогрес, 1989. - 532 с.
13. Економіка труда: учебник / под ред. проф. П.Э. Шлендера и проф. Ю.П. Кокина. -М.: Юристъ, 2002.- С. 203-271.
14. Янковий Р.В. Шляхи підвищення продуктивності та результативності праці на підприємстві [Електронний ресурс] / Р.В. Янковий, Т.С. Харченко // Економіка: реалії часу: науковий журнал. – 2013. – № 1 (6). – С. 23-26. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n1.html>

Одержано 14.05.2014 р.